

Слободан ВУКИЋЕВИЋ*

КОНСОЦИЈАТИВНА ДЕМОКРАТИЈА – ОСНОВА САВРЕМЕНОГ ПАРЛАМЕНТАРИЗМА

САВРЕМЕНА ДЕМОКРАТИЈА И МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ

Онтологија савременог друштва најизразитије се испољава у његовој мултикултуралној структури. Од скоро 200 држава ниједна нема хомогену етнокултуралну структуру. Процјена је да данас имамо у свијету око 600 језичких и око 500 етничких група. То чини *мултикултурализам*, како са становишта актуалних друштвених односа тако и са становишта историјских тенденција и перспективе, *најзначајнијим феноменом савременој доба*.

Мултикултурална структура држи отвореним питања:

- језичких права;
- регионалне аутономије;
- политичког представништва;
- образовних система и програма;
- својинских права;
- имиграционе и натурализационе политике;
- националних симбола (избор химне, државних празника и др.).

Сва ова питања се тичу положаја *већине* и положаја *мањина* у једном друштву, односно држави.

У вези са овим питањима, Источну Европу и Трећи свијет потресају многобројни национални конфликти, док положај имиграната, домородачких народа, мјесто и улога других култура доводе у питање многе претпоставке Западног свијета.

---

* Проф. др Слободан Вукићевић, Универзитет Црне Горе, у пензији

Након хладног рата, етнокултурни конфликти су постали највећи извор политичког насиља у свијету (Кимлика, 2004). Поготово забрињава чињеница да ови конфликти не показују тенденцију смиривања. У приступу разумијевања ових конфликата занемарује се кардинална чињеница да сваки од њих има *своју историју*, а то значи да нема униформног или универзалног рјешења. Западна политичка традиција је прећуткивала ове проблеме, приклањајући се теорији „краја историје” по којој је демократски систем развијених капиталистичких земаља нашао одговор за све кључне проблеме човјека и друштва, па и за проблем етнокултурних конфликата.

Настојања су била усмјерена на остварење *идеала хомојене државне заједнице* па су у том циљу вођене различите политике према културним мањинама:

- а) мањине су чак физички уништаване, масовно прогањане – етнички чишћене, до геноцида;
- б) мањине су асимиловане, присиљаване на усвајање језика, религије и обичаја већине;
- в) мањине су третиране као странци и подвргаване физичкој сегрегацији, економској дискриминацији уз порицање политичких права.

Чињени су извјесни покушаји у погледу заштите културних мањина. На почетку XX вијека имамо примјере *билетарних уједина* којима су дефинисана реципрочна права националних мањина у земљама потписницама ових уговора. Такав је уговор потписан између Њемачке и Пољске у којем се Њемачка обавезала да ће обезбиједити одређена права етничким Пољацима који живе у њој, с тим да и Пољска обезбиједи одговарајућа права етничким Њемцима који живе у њој. У принципу овај приступ у рјешавању права националних мањина изгледа веома прихватљив. Међутим, његова примјена дала је веома негативне посљедице, и то не само за мањине. Јаче земље су искористиле ове уговоре за инвазију под изговором да су права њихових сународника у другим земљама угрожена. Познат је примјер инвазије нацистичке Њемачке на Пољску и Чехословачку у Другом свјетском рату.

Послије Другог свјетског рата развија се *либерални* приступ који полази од тога да треба утврдити *ојшња-базична грађанска и политичка права свим појединцима* без обзира на њихово групно припадништво, и самим тим биће заштићена и права мањина.

Социолошки је овдје битно примијетити да либерали занемарују двије битне чињенице:

1. појединац није пука апстракција већ конкретно друштвено биће са својим етнокултурним идентитетом у којем он налази смисао свог избора и опредељења;

2. групни живот је посебан реалитет друштвеног живота за који је нераскидиво везан сваки појединац.

Без ове двије чињенице појединачна права остају без основних претпоставки за њихову реализацију. Основна људска права: *слобода говора, удруживања, савјести* неспорно су везана за појединца, али је такође неспорно да их појединци увијек остварују у заједници са другима. Без ове социолошке чињенице не могу се ефектуирати појединачна људска права. Ако у институцијама друштва нигдје нема језика мањине, како ће мањина користити своје право на језик? Ако у образовним програмима нема садржаја мањинских култура, како ће појединци, појединачно или као група, користити право на своју културу и очување свог етнокултурног идентитета? Према томе, либерално становиште да ће права на индивидуалној равни обезбиједити „онтолошку сигурност” и на нивоу групног живота мањина нема утемељење у реалитету друштвене збиље, ни на индивидуалном, ни на друштвеном плану.

Чак је и у УН била прихваћена доктрина о људским правима као супститут за појам мањинских права. Прихвата се филозофија о универзалности људских права чиме се не бришу само референце на права етничких и националних мањина већ се запоставља сама људска природа и смисао бивствовања човјека и његове заједнице. Полазило се од тога да мањине чији чланови уживају једнак индивидуални третман, немају потребе за посебним третманом својих етничких посебности. На тој основи постављена је Универзална декларација о људским правима УН.

Друштвена стварност се кретала другим путем. Етнокултурни идентитети не трпе униформност и на тој основи универзалност. *Етнокултурни идентитети нијесу проишли универзалности, али оне универзалности која природно проистиче из дубине природе етнокултурних идентитета и смисла човјековој постојања у вези с њим.* Етнокултурни идентитети не прихватају универзалност као униформност, то јест као асимилацију мањинских култура. Етнокултурни конфликти у савременом друштву су управо отпор по-

литичком насиљу које практикују већинске културе позивајући се, између осталог, и на Универзалну декларацију о људским правима.

Либерали су на принципу универзалности слободе појединца развијали тезу „*бенигне равнодушности*” по којој држава:

1. не треба да се супротставља индивидуалној слободи људи да изражавају своја етнокултурна опредјељења;

2. али, исто тако, не треба да подржава таква опредјељења, практично, не треба уопште да се бави тим питањима.

„Бенигна равнодушност” значи да држава свој однос према етничким идентитетима треба да успостави на истом принципу као према религији, а то значи на принципу одвојености цркве и државе. Држава треба да гарантује религиозне слободе сваком појединцу. Либерали сматрају да се самим тим посредно обезбеђује сасвим довољна заштита религиозним мањинама, јер њихови припадници имају слободу обожавања и имају слободу удруживања са другима исте вјероисповијести. Држава у овим стварима нема ништа да се мијеша, па у тој ситуацији појединци неће осјећати никакав страх од државе и њених евентуалних дискриминација. Присталице „бенигне равнодушности” сматрали су да исто тако етнички идентитет треба препустити слободи приватног живота сваког појединца, о чему држава не треба да брине. Проблем настаје у реализацији овакве слободе појединца када се укључи неизоставан услов да се та слобода мора остваривати на начин који не угрожава права других. „Чланови етничких и националних група заштићени су од дискриминације и предрасуда и они су слободни да одржавају било који део етничког наслеђа или идентитета, под условом да не нарушавају права других” (Кимлика, 2004, 12). Значи, немогуће је остваривати културне идентитете искључиво у приватној сфери, а да то нема никакве везе са јавном сфером друштвеног живота. Занемаривање нужне везе остваривања културног припадништва или етничких идентитета са јавном сфером, а то значи са правним идентитетима, напосто је игнорисање друштвене стварности. То је друштвена предметност или социолошка чињеница првог реда без које није могуће објаснити слободу појединца ни у ком елементу његовог бивствовања, поготово не у домену етнокултурног идентитета. Ако су права, ресурси, дужности у једном друштву везани за конкретне људе са свим њиховим карактеристикама, индивидуалним и групним, онда је немогуће остварити одвојеност државе и етницитета, то јест немогуће је приликом правног регулиса-

ња ових питања искључити етничке групе и одговарајуће критеријуме који ће уважавати њихове групне карактеристике.

Либерали, деснице и левице, одбацију идеју *јерманенјине диференцијације* у погледу права и статуса извјесних група. Десно оријентисани либерали, чак, тврде да афирмативна активност појединих група доводи до супротних резултата. Чим људи постају свјеснији групних разлика, по њиховом мишљењу, они постају одбојнији према другим групама.

Либерали након Другог свјетског рата заузимају изричит став:

1. да специфичним етничким и националним групама не треба дати стални политички идентитет;
2. да специфичним етничким и националним групама не треба дати конституционални статус;
3. мањинска права се не могу подвести под категорију људских права.

Међутим, пракса међунационалних односа је убједљиво показала да се традиционална доктрина о људским правима мора допунити *теоријом мањинских права*. Свјетска пракса је показала да доктрина о људским правима не даје одговоре на фундаментална питања: како културне мањине остају незаштићене од неправди које им наноси већина; зашто се у свијету повећавају етнокултурни конфликти, а не смирују. То је вратило мањинска права у сами центар међунационалних односа.

Покушаји допуне доктрине о универзалним људским правима садржани су у разним декларацијама о мањинским правима на свим нивоима до УН. Међутим, сви ови не дају жељене резултате јер не захватају суштинска питања мањинских и етничких права. Допуне морају захватити:

1. како универзална права која припадају појединцима непосредно повезати са њиховим етнокултурним идентитетом;
2. како прецизно дефинисати специфично групно диференцирана права мањинских и етничких група и других диференцираних група у једном друштву, односно држави.

Једино захватањем ових питања могу се избјећи опасности злоупотребе језика, расне сегрегације, апартхејда и других облика дискриминације.

Према томе, друштвена стварност поставља либералној теорији директно питање:

1. на који начин мањинска права могу коегзистирати са људским правима, јер без ове коегзистенције људска права представљају апстракцију са опасним последицама за мањине;

2. на који начин се могу повезивати мањинска права и индивидуалне слободе, демократија и социјална правда

ПОЈАМ МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА

Појам мултикултурализма је директно везан за генезу настајања овог друштвеног феномена. Најопштије речено, појам мултикултурализма покрива различите облике културног плурализма. У историјском развоју људских друштава имамо различите облике настајања мултикултуралне структуре: номадска кретања, колонијална освајања, добровољне миграције, ратна освајања, принудна исељавања и др.

Према томе, свако мултикултурално друштво има своју историју настајања. Ипак, могу се издвојити два најзначајнија модалитета културне разноврсности:

1. „културна разноврсност настаје из инкорпорације претходно самоуправљајућих, територијлно концентрисаних култура у већу државу” (Кимлика, 2004, 21). Овдје се ради о националним мањинама које настоје да се одрже као особена друштва поред већинске културе, односно нације.

2. „у другом случају, културна разноврсност настаје као резултат индивидуалне и породичне имиграције” (Кимлика, 2004, 21). Овдје су у питању етничке групе које хоће да се интегришу у шире друштво, али не да се асимилију, већ да очувају свој етнокултурни идентитет и да се тој њиховој потреби прилагоде институције ширег друштва.

Ово су општи модели, али је за свако мултикултурално друштво потребно посебно испитати како историјска инкорпорација превладава противречности које се јављају у међусобним односима националних и етничких група.

На основу издвојена два модалитета културне разноврсности Кимлика издваја два типа државе у савременом друштву:

1. *мултинационалне државе и*

2. *полиетничке државе*

У оквиру мултинационалне државе коегзистира више од једне нације, „при чему термин нација значи историјску заједницу, мање или више институционално довршену, која заузима дату територи-

ју и која има особени језик и културу” (Кимлика, 2004, 22). Овдје се издвајају битне одреднице нације:

- историјска заједница;
- институционално довршена;
- сопствена територија;
- особени језик;
- особена култура.

Примарно мјесто заузима елемент *историјска заједница*, јер сви други „објективни” елементи: институционална конституција, територија, језик, култура остају без везивног ткива које обликује сваку заједницу, па и националну заједницу. У историјском процесу сублимације, сви „објективни” елементи добијају своје посебно, аутохтоно значење, значај и смисао за одређену заједницу. Зато свака национална заједница има свој историјат настајања, постојања и развоја.

Значи, мултинационална држава није *нација-држава* у којој је извршена асимилација посебних националности у једну нацију, већ држава у којој нације које је сачињавају имају потребан ниво аутономије за очување свог националног идентитета.

То не значи да грађани мултинационалне државе не посматрају себе истовремено као јединствен народ без обзира на културну разноврсност унутар јединствене државе. Без овог елемента *иатириотској* осјећања свих грађана мултинационалне државе, не би био могућ опстанак ове државе. Швајцарци, на примјер, имају веома изражено осјећање заједничке лојалности без обзира на веома изражене културне и језичке разлике у њој. Мултинационална држава ће остваривати ово јединство уколико развија истовремено и *иатириотизам* и *одржава национални идентитет нација* које је сачињавају. Према томе, незамислива је модерна нација као заједница грађана која занемарује посебне националности. Швајцарску је „најбоље посматрати као мултинационалну државу и осјећање лојалности које она изазива израз је заједничког патриотизма, а не заједничког националног идентитета” (Кимлика, 004, 26/7).

Структура полиетничке државе је веома разноврсна с обзиром на карактер настајања етничких група у њој: имигранти, колонисти, гастарбајтери, избјеглице. Све су ове групе извор културног плурализма полиетничке државе. Питање је колико је у одређеној држави допуштено да се тај културни плурализам испољава, то јест колико и на који начин је допуштено појединим етничким групама да очувају своје етничке посебности?

„Англоконформистички” модел интеграције усмјерен је на асимилацију која претпоставља одрицање етничких група од свог наслеђа и прихватање постојећих норми ширег друштва. Према овом моделу, асимилација је од суштинског значаја за стабилност, јер би признавање културних разлика неумитно водило у деструкцију читавог друштва.

Амерички „melting pot” је непосредни израз „англоконформистичког” модела интеграције. Основни циљ је чишћење етничких група од њихових етничких садржаја. Канадски модел „етничког мозаика” је нешто блажа форма асимилације. У њему се исказује одређени респект према интегритету имигрантских култура, али је у пракси то редуковано на могућност усељеника у Канаду да бирају у коју ће од двије доминантне културе (англофону или франкофону) да буду асимиловани.

Пракса САД-а, Канаде, Аустралије, земаља које имају највећи број имиграната *per capita* у свијету показивала је све већи отпор „англоконформистичком” моделу интеграције. Имигрантске групе, за разлику од националних мањина, нијесу захтијевале да успоставе *паралелно друштво*. Одбацивање модела асимилације није значило да имигранти одбијају да постану англофони, јер је то услов елементарног укључивања у економски, академски и политички живот друштва у којем су се добровољно одлучили да живе. Али имигрантске групе не прихватају тоталну асимилацију која претпоставља потпуно губљење њиховог етнокултурног идентитета. Због тога се већ 1970-их одустаје од асимилаторског модела. Прихвата се реалност полиетничке структуре друштва коју мора пратити и институционална организованост друштва.

Теоријски је могуће, а то и пракса потврђује, да одређене имигрантске групе од етничке групе постану националне мањине. Већ се о Америци говори као двојезичкој земљи, у којој поред енглеског значајно мјесто добија и шпански језик. Имигранти са шпанског говорног подручја све мање показују интерес да уче енглески језик.

Уосталом, данас имамо ситуацију, да не само једна земља може бити истовремено и мултинационална и полиетничка него је највећи број земаља у свијету управо такав. Очигледно, појам мултикултурализма се односи на двије базичне групе:

– *националне мањине* (особена и потенцијално самоуправљачка друштва у широј држави) и

– *еџничке џруџе* (имигранти који су напустили своју националну заједницу да би се прикључили другом друштву).

Социолошки поглед на цјелину структуре савремених друштава појмом мултикултурализма обухвата и друге друштвене групе које се својим културним потребама издвајају и захтијевају од друштва да искаже интерес за те потребе и институционално их санкционише. Такве друштвене групе су: према полној структури – *жене и мушкарци*; према старосној структури – *дјеца, омладина, средњовјечни људи, остарјели*; *хендикейирани*; *хомосексуалци*; *сиромашни и др.*

МУЛТИКУЛТУРАЛНА И ПРАВНА СТРУКТУРА ДРУШТВА

Незаобилазно, научно и практично питање јесте у каквој корелацији су мултикултурална и правна структура друштва.

Либерална демократија претпоставља да је за прилагођавање културним разликама довољно обезбиједити заштиту грађанских и политичких права *појединаца*.

Међутим, питање је да ли ова права обухватају и изражавају суштину мултикултуралне структуре цивилног друштва? Одговор је веома лако дати: општа грађанска и политичка права појединаца не покривају реалитет групне структуре мултикултуралног друштва, а и сама њихова реализација је незамислива без друштвеног контекста укупних друштвених односа. Због тога је у „многим земљама у великој мери прихваћен став да се одређеним облицима културне разлике можемо прилагодити специјалним правним и уставним мерама које надилазе општа права грађанства. Неке форме групне разлике могу једино бити акомодирани уколико њени чланови имају извесна групноспецифична права – оно што Ајрис Јанг назива ‘диференцираним грађанством’” (Кимлика, 2004, 45).

Очигледно, мултикултурална структура друштва, поред општих грађанских и политичких права појединаца, захтијева институционализацију и *џрујноспецифичних џрава*.

У споју мултикултуралне структуре и права издвајају се три облика групноспецифичних права:

1. право на самоуправу,
2. полиетничка права и
3. репрезентациона права.

Право на самоуправу веже се за природу националних мањина које желе да очувају потребан ниво аутономије у мултинационалној држави. Националне мањине желе пуну слободу у развоју своје културе, образовања, језика, обезбјеђење интереса својих припадника, територијалну дефинисаност, јасан однос са централним властима. „Захтјеви за самоуправу, дакле, по правилу узимају облик захтјева за преношење политичке власти на политичку јединицу коју контролишу чланови конкретне националне мањине и која кореспондира са њиховом историјском постојбином и територијом” (Кимлика, 2004, 50). Национална мањина захтијева права на самоуправу као трајна права уставом потврђена, чак до права на отцјепљење ако она оцјењује да се њихово самодређење доводи у питање у оквиру постојеће државе.

Полиетничка права су везана за етничке групе, а представљају заштиту од „англоконформистичког” модела интеграције, то јест асимилације. Полиетничка права можемо посматрати на два нивоа:

1) на индивидуалном плану слободног изражавања своје етничности и религиозности на грађански начин, а то значи уважавања и поштовања свих других етничности и религиозности;

2) на нивоу друштвеног и институционалног уважавања етнокултуралних потреба етничке групе као групе у домену: јавног финансирања, радних услова и ослобађање обавеза на раду које су у супротност са етничком културом групе, образовања, етничких, културних, умјетничких садржаја значајних за очување њеног етнокултурног идентитета и поноса групе. Етничке групе настоје да се сва ова права утврде на начин који неће оспоравати њихово ефикасно укључивање у економске, политичке, културне и друге институције доминантног друштва.

Репрезентациона права су посебан вид права којима се „покрива” мултикултурална структура друштва. Она се односе не само на националне мањине и етничке групе него и на друге структуралне групе (жене, сиромашни, сељаци, хендикепирани), које имају своје посебне потребе и интересе, а тиме и захтјев да непосредно буду заступљене у институцијама система. Сматра се да је демократски процес у једном друштву „нерепрезентативан” уколико не изражава разноврсност популације. Наравно, репрезентациона права не подразумијевају само квантитативну заступљеност појединих структура већ још значајније квалитативно представљање и остваривање њихових суштинских интереса.

Теоријско типизирање ова три облика права не значи њихово потпуно међусобно изоловање. Ова три права су веома повезана, често се преклапају, тако да се једна група не ограничава на коришћење само једног од ових права.

ИНДИВИДУАЛНА И КОЛЕКТИВНА ПРАВА

Видјели смо да либерална демократија сву демократичност друштва заснива на базичним *грађанским и пољитичким правима* свих *појединаца* без обзира на њихову *групу и припадност*.

Заступници либералне демократије сматрају да залагање за групна права значи третирање појединца као *појединца* као искључивог носиоца групних интереса и циљева. Тиме појединац губи своју аутономију личности, своју властитост и могућност да сам бира своје циљеве и дефинише своје активности и понашање у приватној и јавној сфери. Једноставно, дефинисање групних права, по мишљењу либерала, доводи у питање *идеју појединца*.

Сигурно да оваква опасност постоји ако групно диференцирана права посматрамо у оквиру *колективно-комуналне идеје*.

Међутим, критичари оваквог приступа убједљиво доказују да су „многи облици групно диференцираног грађанства козинстентни са либералним принципима слободе” (Кимлика, 2004, 55). Групно диференцирана права погрешно је мијешати са колективним правима. Постоје извјесне супротности између права које врше колективи и права које врше појединци. То не значи да влада непомирљива супротност између индивидуалних права и свих облика групно диференцираног грађанства. Однос између групно диференцираног грађанства и индивидуалних права, много је сложен. То је сасвим природно јер су везани за посебне друштвене реалитете: групу и појединца. Али то не значи нити да се искључују, нити да су у супротности, јер треба имати у виду елементарну чињеницу да појединац не може без удруживања, а то значи без одређеног облика групе, али ни група без појединца. Због тога однос групнодиференцираних права и индивидуалних права захтијева веома озбиљну и суптилну социолошку анализу, разумијевање и објашњење.

Када су у питању групна права (без обзира на то да ли је у питању национална мањина, етничка група, или нека друга врста

друштвене групе), треба разликовати двије основне врсте групних односа:

- 1) *интрагрупне односе и*
- 2) *интергрупне односе.*

Интрагрупни односи су односи унутар групе између самих чланова групе, али и „надлежности” групе да врши контролу над својим члановима. Интрагрупни односи обезбјеђују стабилност групе, усаглашавање потреба и интереса чланова групе, санкционисање доброг или лошег понашања чланова групе, а то значи да захваћају и унутрашње рестрикције према члановима групе.

Интергрупни односи захваћају подручје односа групе са својим, ближим или даљим окружењем, са другим групама, организацијама, институцијама и ширим друштвом у цјелини. Ту су, прије свега, она институционализирана права групе у одређеном друштвеној држави која представљају такозвану „*својашњу заштитну групу*”.

Треба имати у виду да сва три типа групно диференцираних права грађанства (права на самоуправу, полиетничка права, репрезентациона права) могу имати улогу спољашње заштите групе. Националне мањине, полиетничке групе, друге специфичне друштвене групе преко ових права штите своје посебне интересе у економској, политичкој и друштвеној сфери. Без ових права сами појединци не би могли остваривати ни појединачне ни групне интересе.

Групно диференцирана права обезбјеђују спољашњу заштиту без које се не може у правом свјетлу сагледати однос *већине и мањине* у једном друштву, односно држави. Укључивањем спољашње заштите преко групно диференцираних права могу се изградити институције друштва које ће обезбјеђивати равноправан однос већине и мањине. Самоуправна права ће обезбиједити преношење власти на мање јединице потребне националним мањинама, полиетничка права као групно диференцирана права ће обезбјеђивати етничким групама остваривање посебних права у области њиховог етнокултурног идентитета, репрезентациона права ће обезбиједити специфичним групама (на примјер женама) да се непосредно ангажују за заштиту својих интереса.

Социолошки посматрано, примјена групно диференцираних права крије и одређене опасности. „Генерално посматрано, постоји бојазан да ‘мултикултурализам доведен до свог логичког екстрема’ може омогућити свакој етничкој групи да присиљава своје чланове да следе њене правне традиције, чак и онда кад те традиције про-

тиврече базичним људским правима и уставним принципима” (Кимлика, 2004, 64). Значи, у институционализацији спољашње заштите, преко групно диференцираних права и њиховој примјени, мора се водити рачуна истовремено о сузбијању унутрашње рестрикције која би угрожавала базичне слободе и права чланова унутар групе (што је присутно нарочито код религиозних заједница). Спољашња заштита преко групно диференцираних права не смије значити неконтролисано уздизање групе изнад појединца. Права мјера успостављања спољашње заштите јесте управо ако она истовремено значи и супротстављање унутрашњим рестрикцијама.

Истакнуте опасности се отклањају и самом суштином групно диференцираних права која се битно разликују од колективистичких права. Колективистичка права врше колективи, а већину групно диференцираних права врше појединци, поред тога што се она додјељују и групи као цјелини и ширем друштву, односно држави. Групно диференцирана права не постављају питање примата индивидуе или заједнице „она се заснивају на идеји да постизање праведног односа између група захтева да се члановима различитих група доделе различита права” (Кимлика, 2004, 75/6). Једноставно, признаје се реалитет друштвеног живота у којем је сваки појединац истовремено аутономан субјект и члан одређене групе, и једино као такав може реално остваривати своја базична права.

Без групно диференцираних права, мултинационална држава може институционализацијом универзалних права својим грађанима обезбјеђивати монопол већинске нације. Она може образовним системом, образовним програмима, језиком у школама и јавним установама, организацијом и подјелом централне и локалне власти игнорисати права националних мањина, етничких група, жена, хендикепираних и других посебних група. Јасно је да припадници ових група не могу остваривати *индивидуалну слободу* ако су у правно-институционалном систему друштва *занемарени садржаји њихове еџнокултурне, образовања, језика, специфичних услова на раду и слично*. Значи, без признавања специфичногрупних права, не може се обезбиједити елементарна једнакост између мањина и већине.

КОНСОЦИЈАТИВНА ДЕМОКРАТИЈА И ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ

Савремена демократија није *владавина већине*, већ *владавина која води прогресу у погледу остваривања фундаменталних вриједно-*

свих структура мултикултуралне заједнице. Фундаменталне вриједности могу се остваривати постизањем *квалиитета* на свим нивоима и у свим областима рада и живота и остваривањем *солидарности* у друштву. *Консоцијативна демократија је у њом смислу вршење власити адекватним учешћем свих подструктура мултикултуралној друштва на бази заједничкој солидарној пројекта.*

Консоцијативна демократија чува идентитет сваког саставног елемента и заједнички идентитет заједнице као цјелине. Битно је да сваки елемент, поред своје аутономије, буде у функцији интеграције заједнице. Конституисано право једне националне мањине или етничке групе да натјера друге да поштују њене животне интересе јесте суштински у функцији интеграције. Без поштовања животног интереса сваке групације, нема демократске заједнице. „Онтолошка сигурност” сваке етнокултуралне групе мора бити квантитативно и квалитативно обезбијеђена.

У квантитативном смислу, свака етнокултурална групација и друге посебне групе (жене, сиромашни, хендикепирани) треба да буде адекватно заступљена у структури власти, а у квалитативном смислу свака етнокултурална групација треба да буде у позицији очувања свог етнокултурног идентитета и стабилности свог материјалног и друштвеног окружења. Наводећи примјере Аустрије, Белгије, Холандије и Швајцарске, Шнаперова истиче да су за тако успјешно организовану демократску владавину потребна четири услова: „свака група представљена је у политичкој елити, постоји узајамно право вета, које јој омогућује да натјера друге да поштују оно што она сматра својим животним интересима, свака група представљена је у администрацији и добија део јавних фондова сразмерно својој бројности, задржава право да управља својим словима” (Шнапер, 1996, 137/8).

Заснивање и функционисање овог типа демократије везано је за постојање једне јединствене политичке елите која је „потекла из свих група, која примењује ова неписана правила и дели исто поимање света и исти систем вредности” (Шнапер 1996, 138). Ипак, консоцијативне демократије не може бити уколико не постоји „заједничко добро, засновано на истом пореклу и истом схватању света” (Шнапер 1996, 138). Овдје је сасвим јасно да консоцијативну демократију као демократску нацију можемо замислити само у случају ако је образована од појединаца-грађана који су уједињени самопоштовањем једног политичког уговора. То значи да су припад-

ници етнокултуралних скупина (било националних – већинских и мањинских, било етничких група) трансцендовали свој национално-етнички партикуларитет грађанским, што значи да поред националног имају такође јако развијен и патриотски осјећај.

У том смислу Марио Варгас Љоса каже: „Ниједна нација није настала из природног и спонтаног развоја неке етничке групе из неке религије, или неке културне традиције. Све су оне настале из политичке самовоље, из упада, из империјалистичких сплетки, грубих економских интереса, широке силе повезане са случајношћу” (према Шнапер, 1996, 140).

Назначене историјске околности су у сваком случају одиграле улогу сублимирајућег фактора „објективних елемената” (етничког поријекла, културе, језика, религије, и сл.), тако да су на бази сличних или истих „објективних елемената” настајале различите нације. Ове околности су условљавале да припадници етничке скупине трансцендују своје етничко одређење грађанским бићем. Припадници етничке скупине интериоризују улогу грађанина у свом понашању према припадницима своје етничке скупине, у односу на припаднике других етничких скупина, у односу на државу, у односу на заједницу грађана, у јавном простору и друштвеном (приватном и јавном) животу уопште. Једноставно речено, нација је заједница у којој *грађанска веза* уједињује људе, што не значи да то подразумијева поништавање етнокултурног идентитета њених чланова и саме националне заједнице. Консоцијативна демократија управо подразумијева државну заједницу у којој се политичко и културно не поклапају, заједницу политички јединствену и истовремено довољно пространу за испољавање етнокултурних идентитета на појединачном и групном нивоу. На тој основи функционишу савремене *мултинационалне и полиетничке државе*, док сама друштвена пракса све више одбацује концепт *нација-држава*, као што смо напријед показали.

Грађанска веза као суштина нације свугдје је резултат историјског процеса и зависно од конкретних околности, негдје у суштини ендемог карактера, а негдје могу спољне силе одиграти пресудну улогу. То не значи да можемо рећи да су нације негдје природне, а негдје вјештачке творевине. „Оно по чему се разликују нације Сјеверне Америке и Западне Европе од неких земаља у остатку свијета које су се недавно конституисале у нације – политичке јединице, није супротност природно-вјештачко, него број формалних грађа-

на који су истински интериоризовали идеју да постоји једно опште добро и нужност да се поштују његова правила функционисања, која га сачињавају” (Шнапер, 1996, 142).

Према томе, нација није вјештачка творевина, већ на одређеном ступњу развитка човјека и друштва природнија него *ейџнија* са становишта цјелине људског бића и потребе коју оно има као биће заједнице за све савршенијом и савременијом заједницом. Наравно, то аутоматски претпоставља и историјску пролазност саме нације, то јест њену промјенљивост.

У том смислу можемо и *национализам* означити само у одређеном историјском контексту у којем, противно логици грађанске везе, одређена етничка скупина или вјерска група хоће да то своје обиљежје издигне на ниво нације, то јест да редукује грађанско право на етничко право, шире посматрано, да редукује грађанско биће на етничко биће и на основу тога успоставља односе са другим грађанима и етничким групама. Ради се о непоштовању општег добра, разбијању политичког простора, у крајњем, разбијању једне мултинационалне државе. Успостављање консоцијативне демократије у мултинационалној држави управо је суштинска претпоставка да до тога не дође.

Очигледно, консоцијативна демократија и парламентаризам се налазе у свестраној и веома динамичкој корелацији. То је сасвим логично када парламентаризам схватимо као цјеловит систем односа власти у једној заједници у којем се изражава суштина друштвеног система у његовој есенцијалној и егзистенцијалној одређености. Парламентаризам се не смије схватити као апсолутизација власти парламента, позивајући се на аргумент да је он непосредно изабран од народа. То би изазвало нестабилност других облика власти, а саме грађане оставило у пасивну позицију контроле власти, па и самог парламента. Консоцијативна демократија, кроз грађанска и политичка права појединаца, специфично групна права – право на самоуправу, полиетничка права и репрезентациона права, обезбеђује претпоставку избора с повјерењем. На бази ових претпоставки, свака власт – законодавна, извршна и судска, се бира са априорним повјерењем да ће своју дужност обављати одговорно и савјесно, јер логика консоцијативне демократије искључује другачији приступ. Поред тога, консоцијативна демократија претпоставља глобалну организацију друштва на принципу „активног друштва”.

„Активно друштво” је у стању да мијења свој системски код и тиме омогући непрестану трансформацију у складу са вриједностима и потребама, свог, такође промјенљивог, чланства. Човјек је у таквом друштву, друштвени актер који се налази истовремено „изнад” и „испод” текућих процеса и покушава да их стави под своју контролу. „Активно друштво” је одговорно према својим члановима и темељи се на посебном односу контроле и консензуса. Основни елементи „активног друштва” су: активни појединци, групе, колективитети, мултипликациона друштвена контрола, непрестано изграђивање и обнављање консензуса међу аутономним актерима. Ово су све елементи који адекватно одражавају структуру мултинационалних и полиетничких друштава, а који преко принципа консоцијативне демократије налазе своје мјесто у институционалној структури друштва.

Битно је овдје нагласити да овај систем обезбјеђује благовремену контролу свих облика власти, не чекајући да се десе негативне посљедице вршења неке власти, па да се тек након тога дјелује. Али за професионално и одговорно вршење власти, без бирократског, политиканског и идеолошког утицаја, све три власти, законодавна, извршна и судска, морају имати уставно конституисану аутономију, јер једино на тај начин могу испољавати своје професионалне могућности и способности.

Аутономија појединих власти не значи ниједног момента њихову монополску позицију, њихову затвореност и немогућност њихове контроле. Принцип подјеле власти управо претпоставља квалитативно посредовање свих облика власти и свестрану контролу вршења власти. Квалитативно посредовање значи непрестану сарадњу свих облика власти, у свим доменима који обезбјеђују остваривање фундаменталних вриједности са становишта мултинационалне и полиетничке структуре одређеног друштва. Тај процес квалитативног посредовања обезбјеђује и непосредну међусобну контролу свих облика власти. Сасвим је логично да искуство вршења судске власти може и треба да допринесе подизању квалитета законодавне власти. Извршна власт као креатор и реализатор политике једне заједнице такође. Међутим, квалитативно посредовање никада не смије да буде једносмјерно, јер би оно производило монополску позицију појединих облика власти. То значи да не треба чекати изборе да би бирачи на њима дали оцјену како је парламент вршио законодавну власт, јер странка, или странке, које на изборима освоје

већинску власт, могу у сваком моменту вршити законодавну власт на принципу монопола својих партијских програма, а то значи не у интересу свих грађана и националних и етничких група.

Адекватна веза консоцијативне демократије и парламентаризма у његовом ширем значењу најбоља је гаранција да конкретизација принципа подјеле власти у једној држави прати логику народа, а не логику власти. Устав као конститутивни акт ће тако представљати оснивачки акт који грађани дају себи, а не владарима.

ЛИТЕРАТУРА

- Benjamin Schwarc (1996) *Mit o raznolikosti – Američki vodeći izvozni kapital*, Beograd, Sociološki pregled 1.
- Владимир Цветрковић (1997) *Модерна Србија: поштраја за националним идентитетом*, Београд, Гледишта 1.
- Ernest Geller (1991) *Nacionalismus und Moderne*, Berlin.
- Фуко Мишел (1998) *Треба бранићи друштво*, Нови Сад, Светови.
- Сандра Хардинг (2005) *Мултикултуралност и наука (постколонијализми, феминизми, и еистемиологије*, Подгорица, ЦИД.
- Кимлика Вил (2004) *Мултикултурализам – мултикултурно грађанство*, Подгорица, ЦИД.
- Nathan Glazer (1983) *Hunan Rights*, Harvard University.
- Рикер Пол (1996) *Религија, атеизам, вера*, Београд, Гледишта.
- Становчић Војислав (2003) *Власт и слобода – liberte-egalite-fraternite*, Београд, Чикоја.
- Tibi Basson (1995) *Krieg der Zivilisationen, Oilitik und Religion zwischen Vernunft und Fundamentalismus*, Hamburg.
- Todorov Tzvetan (1993) *Rasism and Ehoticism in French Thought*, Harvard University.
- Шнапер Доминик (1996) *Заједница грађана*, Нови Сад – Сремски Карловци, Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Урс Алтермат (1997) *Етнонационализми у Европи*, Сарајево, „Јез”.
- Вукићевић Слободан (2003) *Црна Гора на прелазу миленијума*, Цетиње, Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић”.
- Вукићевић Слободан (2001) *Неоиходност индирарелигијској дијалога као вид помирења у Југоисточној Европи*, Београд, Београдска отворена школа.
- Слободан Вукићевић (2005) *Социологија – филозофске претставке и темељни појмови*, Београд, ПЛАТО.

Slobodan VUKIĆEVIĆ

CONSOCIATIVE DEMOCRACY—BASE OF MODERN PARLAMENTARISM

Summary

The main structural characteristic of modern societies is multinationality and polyethnicity. There isn't a type of ruling which can have democratic character, if it doesn't respect the nature of multinational and polyethnic structure of society. Consociative democracy includes: personal civil and political rights of individual and grouply specific rights of national, ethnic and other specific groups (right to selfmanagement, political rights, representative rights). Based on this consociative democracy is showing the structure of the modern societies and their dynamic and parliamentarism as a unique relation system of ruling in one country.

